

vi i et øjeblik ser bort fra de to bind af Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie fra 1990 af Ole Feldbæk. Det er dobbelt ærgerligt, for hele forskningen i anledning af (landbo)reformernes 200-års jubilæum er smuttet, og de første resultater var indarbejdet i Feldbæks bind! Det betyder dels, at Jan Møller sætter skulderen til en åben dør, for netop den forskning har jo forlængst hentet Frederik 6. frem fra glemslen. Dels er Møllers beskrivelse af bondesamfundet mildest talt ringe. Kun den mørkeste marxistiske forskning har præsteret lignende fadæser, hvor godsejeren udsugede bonden og udhulede hans eksistensgrundlag. Møller har ikke øje for det meget fine balancesystem, som det danske samfund hvilede på: godsejeren skulle mod at være skattefri stå inde for bøndernes evt. skatterestancer, det betød, at han nok skulle holde igen med udsugningen, også for at få sin egen landgilde i hus, hans livsgrundlag. Rigtigt er, at hoveri var en slem byrde, men også den holdt sig inden for visse grænser af samme grund, og så må vi ikke glemme, at kun bønder – eller deres tyende – der boede i nærheden af hovedgården, skulle yde hovarbejde, de øvrige slap med en afgift. Ridefogeden må i bogen lægge krop til nok en grim skikkelse. Vi har da længe vidst, at der fandtes et par lede fyre iblandt dem, men de fleste var som godsejerne interesserede i, at det hele fungerede. Indrømmet, på den tegnede mørke baggrund står Frederik 6.s portræt endnu lysere og smukkere.

Så snart vi kommer til de politiske og mere familiære afsnit, bliver bogen stærkere igen; det synes mig endog, at forhistorien til Københavns bombardement i 1807 kunne have fået en tand mere af dramatik. For kronprins Frederik, der jo i 1784 de facto havde overtaget regeringen for sin sindslidende far, legede kispus med den engelske regering og diplomati ved flere gange at rejse mellem

København og Kiel, hvor det danske militær under hans ledelse stod parat. På den måde kunne man ikke få fat i ham og bringe de ultimative krav videre.

Any way – for at benytte lidt af Møllers aktualiserende nutidssprog – når disse forbehold er taget, står Frederik 6. som en interessant skikkelse, som er blevet præsenteret på en særdeles fængslende vis. Jeg har faktisk været meget forbløffet over, hvor intenst Jan Møller holdt mig lænket til bogen!

Gerda Bonderup

Johannes Wendt-Larsen (udg.): *Et Rastløst Vækkende Liv. Amtsprøbst Peter Wilhelm Lütken's virke i Lumby 1791-1844*. (Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift, i kommission hos Odense Universitetsforlag, 1998). 88 s., 89 kr.

De rationalistiske præster, der i første halvdel af 1800-tallet prægede lokal-samfundene mange steder i Danmark, var ofte foregangsmænd, der ydede en stor indsats for formidlingen af ny viden og nye metoder til landbosamfundet. De var centrale i datidens lokaladministration, de var jordbrugere ligesom bønder og husmænd, og de opfattede deres roller som religiøse og verdslige lærere for deres menigheder. Mange af dem standsede ikke her, men udstrakte deres virke til større kredse – de var rastløse i ordets bedste betydning.

En sådan præst var Peter Wilhelm Lütken, der efter to år i Fensmark sogn ved Næstved i 1791 fik kaldet i det meget større og dermed givtigere Lumby sogn nord for Odense. Ved Lütken's død i 1844 var det biskop Nicolai Faber, der betegnede hans liv som »rastløst og vækkende«, og udtrykket er brugt som titel på denne bog, hvoraf halvdelen består af en række optegnelser. Lütken foretog i perioden 1795 til 1808. Bogen ind-

ledes med en biografi, forfattet af lærer Johannes Wendt-Larsen, der er opvokset i den selv samme præstegård, som Lütken lod bygge i Lumby i 1803.

I 1806 indførtes en radikal nyordning af de danske provstier, hvorefter kongeligt beskikkede amtsprovstier erstattede de tidligere herredsprovstier, der var valgt af og blandt præsterne i herredernes sogne. Det siger noget om Lütkens anseelse, at han – til trods for at han ikke forud var provst – blev udnævnt til amtsprovst i Odense amtsprovsti. Få år efter at amtsprovstierne attet blev nedlagt i 1836, havde Lütken 50 års jubilæum som præst, og ved den lejlighed fik han endnu en udmærkelse, hvorved han blev titulær biskop. Lütken var samtidig medlem af – og til tider initiativtager til – en række filantropiske selskaber og foreninger, og bogen drejer sig således om en person, hvis private optegnelser vil være væsentlige i mange sammenhænge. I stedet for at ærgre sig over, at optegnelserne ophører så tidligt, må man glæde sig over, at de overhovedet er bevaret og gjort tilgængelige. De slutter i øvrigt samtidig med, at Lütken som amtsprovst fik travlt med at implementere de nye fattig- og skoleforordninger i alle sogne i Odense amtsprovsti.

I bogens otte indledende afsnit gennemgås Lütkens baggrund og data, hans embedsopgaver og øvrige virke og hans deltagelse i den offentlige debat. Efter en redegørelse for manuskriptet og udgivelsesprincipperne følger det, som Lütken selv kaldte en »dagbog«, de nævnte optegnelser fra 1795 til 1808, sluttende med et af Lütken forfattet oplæg vedrørende hans optagelse i *Nyerups Forfatter Lexicon*, og derved ender bogen, som den begyndte, idet den sidstnævnte optegnelse er Lütkens egen kortfattede levnedbeskrivelse.

Et fint billede af nogle af samtidens problemstillinger gives de steder, hvor det er lykkedes at finde kilder, der di-

rekte supplerer dagbogen. I en af sagerne viser det indirekte embedsmanden Lütkens vanskelige rolle. Sagen havde som baggrund, at Marienlund Gods i 1801 var blevet solgt til de to godsslagtere etatsråd H.J. Hansen (i bogen kaldt Jørgen Hansen) og kancelliråd Søren Hillerup. De blev derved ejere af det meste af bøndergodset i Lumby sogn, men kun for hurtigst muligt at forsøge at videresælge gårdene til de tidligere fæstere. Wendt-Larsen refererer en beretning, hvor Lütkens datter beskriver godsslagternes metoder over for bønderne og Lütkens irritation herover (s. 14f). I dagbogen kan man læse om situationen med Lütkens egne ord (s. 64). De to herrer havde åbenbart tilbudt ham bestikkelse, hvis han ville være dem behjælpelig med at få gode priser for gårdene, men Lütken ville hellere tjene bøndernes sag. Efterfølgende glædede han sig over, at det var lykkedes ham at stille sig i vejen for »Intriger« og trods alt beholde »Speculanternes Agtelse«!

Emnemæssigt er bogen omfattende, hvilket nødvendigvis medfører ret forskellig vægtning. Det er tydeligt, at Lütken havde et vist socialt engagement, men det er vigtigt at have for øje, at alle hans indlæg af forskellig art vedrørende fattigvæsenet hovedsageligt er fremsat før nyordningen i 1803. De er derved mere tidstypiske som udtryk for de generelle diskussioner i tiden, end de er udsagn vedrørende Lumby sogn. Man er dog ikke i tvivl om, at Odenses omegnsogne var flittigt besøgt af betlere fra købstaden. Skolevæsenet, som havde en særlig bevågenhed hos Lütken, er fyldigere behandlet både i indledning og i dagbog. Lütken måtte blandt andet opgive sine tidlige forsøg på selv at bekoste endnu en skole i det store sogn. Han blev modarbejdet fra flere sider og konkluderede bittert, at et menneske lider for sine dyder, men sjældent for sine laster.

Endnu et emne med socialt aspekt er

Lützens indsats for væverindustrien, men her lå hans virke hovedsageligt i den sidste tredjedel af hans liv og er måske derfor kun sporadisk berørt i bogen. Det beskrives i indledningen ved generelle udsagn om Slettens (Nordvestfyns) vævere eller om Fyens Stifts Patriotiske Selskab. En af de mere pudsig ting i selve dagbogen er Lützens beskrivelser af en del af de embedsmænd og godsejere, han i sit virke havde været i berøring med. Der bliver ikke lagt fingre imellem – hverken når det gælder ris eller ros.

Lütken påbegyndte dagbogen med den hensigt at notere sig, hvad der forekom ham at være af interesse i hans liv. Han gik senere over til at mene, at det skulle være personlige embedsnotater, der måske også ville kunne gavne en efterfølger. På et tidspunkt kaldte han sig selv til orden (1805, s. 72). Han ville nu ikke mere skrive om »udskiftning ... og alskens juristerier«, men om hans egentlige bestemmelse som religionstaler. Det glemtes dog hurtigt, og de efterfølgende år var det blandt andet koppevaccinationer, han var optaget af. Også her var han foregangsmand. Han var en af dem, der nåede at vaccinere en del personer, inden vaccinationen blev obligatorisk i 1810.

Hovedvægten i bogen er Lützens virke i Lumby sogn. Wendt-Larsen har ønsket at give nutidige læsere af Lützens optegnelser de bedst mulige referencerammer, hvilket har medført, at indledningen rummer et væld af oplysninger om stort og småt. Der er tillige indsat fyldige – ofte næsten leksikale – noter i både indledning og dagbog. Man kunne med fordel have bragt de vigtigste forklaringer i et indledende kapitel og henvist de leksikale ordforklaringer til et afsluttende register. Bogen har ingen samlet kilde- og litteraturliste, men i den retning er noterne upåklagelige. Der er både et person- og et stedregister.

Amtsprovst Lützens liv og virke kunne indgå i adskillige særskilte problemstillinger, og hertil kan der findes rigelig inspiration i denne udgivelse.

Grethe Banggaard

Emanuela Barellai: *En dansk diplomat i Italien i 1800-tallet. Herman Schubart og Elise Wieling*. (Udgiverselskab for Historisk Samfund for Fyns Stift, i kommission hos Odense Universitetsforlag, 1998). 80 s., 118 kr.

Af bogens omslag fristes læseren til at uddybe bekendtskabet med ægteparret Schubart. De er afbilledet i 1814 af den italienske portrætmaler Pietro Benvenuti i et dobbeltportræt omgivet af enkelte udsøgte kunstgenstande i deres hjem, »Villa della Salute«, i Montenero i Toscana. Elise Schubart, f. Wieling, sidder med ryggen til et vindue, som indrammer hende og udsigten ned mod Livorno, havet og en fjern horisont. En elegant kvinde iført tidens mode med tydelige referencer til samtidens sværmeri for renæssancens berømte kvindepotretter. Hun hviler venstre arm på instrumentets tangenter, musikken er forstummet. Hendes placering omkring billedets lodrette midtakse, den stærke belysning af ansigt og hals sammen med det uendelige rum bag hende, giver hende et idealiseret og distant udtryk i forhold til ægtemanden. I forordet giver forfatteren udtryk for sit ønske om at formidle et mere nuanceret portræt af Herman Schubart (1756-1832) end det, der almindeligvis forefindes i den ældre litteratur. Præsentationen bygger på et omfattende kildemateriale, heriblandt en selvbiografi, »*Biographie d'un diplomate de 50 ans avec des anecdotes historiques et politiques*« skrevet i 1830, og en stor brevsamling, som opbevares i Det kgl. Bibliotek efter Herman Schubart.

Emanuela Barellai har valgt at bygge